

મહામહોપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી મહારાજ વિરચિત

સજ્જન સ્તુતિ - બત્રીશી

એક-પરિશીલન

૩૨

સંકલન

પૂ.આ.ભ.શ્રી.વિ. ચન્દ્રગુપ્ત સૂ.મ.

: પ્રકાશક :

શ્રી અનેકાન્ત પ્રકાશન જૈન રીલિજિયસ ટ્રસ્ટ

મહામહોપાધ્યાય શ્રીમદ્વ્યશોવિજયજી મહારાજ-
વિરચિત 'દ્વાત્રિંશદ-દ્વાત્રિંશિકા' પ્રકરણાન્તર્ગત

સજ્જનસ્તુતિ બત્રીશી-એક પરિશીલન

૩૨

: પરિશીલન :

પૂ. પરમશાસનપ્રભાવક પૂજ્યપાદ સ્વ. આ. ભ. શ્રી. વિ. રામચન્દ્રસૂ. મ. સા. ના શિષ્યરત્ન
પદ્મટાલંકાર પૂ. સ્વ. આ. ભ. શ્રી. વિ. મુક્તિચન્દ્રસૂ. મ. સા. ના શિષ્યરત્ન
પૂ. સ્વ. આ. ભ. શ્રી. વિ. અમરગુપ્તસૂ. મ. સા. ના શિષ્યરત્ન
પૂ. આ. ભ. શ્રી. વિ. ચન્દ્રગુપ્તસૂ. મ.

: પ્રકાશન :

શ્રી અનેકાન્ત પ્રકાશન જેન રીલીગ્યસ ટ્રસ્ટ

એક સદ્ગૃહસ્થ

સજ્જનસ્તુતિ બત્રીશી-એક પરિશીલન - ૩૨

આવૃત્તિ - પ્રથમ

: પ્રકાશન :

વિ. સં. ૨૦૬૧

નકલ - ૧૦૦૦ શ્રી અનેકાન્ત પ્રકાશન-જૈન રીલીજીયસ ટ્રસ્ટ

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

શા. સૂર્યકાન્ત ચતુરલાલ

મુ. પો. મુરબાડ (જિ. ઠાણે)

પ્રમોદભાઈ છોટાલાલ શાહ

૧૦૨, વોરા આશિષ,

પં. સોલીસીટર રોડ, મલાડ (ઈસ્ટ),

મુંબઈ-૪૦૦ ૦૯૭.

મુકુંદભાઈ આર. શાહ

પ, નવરત્ન ફ્લેટ્સ

નવા વિકાસગૃહ માર્ગ

પાલડી-અમદાવાદ-૭

વિજયકર કાંતિલાલ ઝવેરી

પ્રેમવર્ધક ફ્લેટ્સ

નવા વિકાસગૃહ માર્ગ-પાલડી

અમદાવાદ- ૩૮૦૦૦૭

જતીનભાઈ હેમચંદ

‘કોમલ’ કબૂતરખાનાની સામે,

છાપરીયા શેરી, મહીધરપુરા, સુરત-૩૯૫૦૦૩.

: આર્થિક સહકાર :

એક સદ્ગૃહસ્થ

: મુદ્રણ વ્યવસ્થા :

સન ગ્રાફિક્સ (સમીવાળા)

૫૭/૬૧, ગુલાલવાડી, બીજે માળે,

મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૪. ફોન : ૨૩૪૬ ૮૬૪૧

પરિશીલનની પૂર્ણતાની પળે...

આ પૂર્વે એકત્રીસમી બત્રીસીમાં મોક્ષનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ વર્ણવ્યું. હવે આ બત્રીસીમાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્નશીલ બનેલા સજ્જનોની સ્તવના કરવામાં આવી છે. તેઓની અનેકાનેક વિશેષતાઓનું વર્ણન અહીં વિસ્તારથી કરવામાં આવ્યું છે. સાથે સાથે દુર્જનોની મનોદશાનો પણ ખ્યાલ અપાયો છે. લગભગ અઢાર શ્લોકોથી આ રીતે સજ્જન અને દુર્જનના સ્વરૂપાદિનું વર્ણન કરીને ગ્રંથકારશ્રીએ પોતાના પૂજ્ય પૂર્વતન મહાપુરુષોનો પરિચય કરાવીને પૂ. ગુરુદેવાદિની પ્રત્યે ભક્તિ-ભાવ વ્યક્ત કર્યો છે. તેઓશ્રીની પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાનો ભાવ વ્યક્ત કરતી વખતે પોતાની અકિંચન અવસ્થાને માર્મિક રીતે વર્ણવી છે. હૃદયસ્પર્શી એ વર્ણનનું પરિશીલન આત્માને પૂ. ગુરુદેવશ્રી પ્રત્યેના બહુમાનથી પ્લાવિત કરી દેનારું છે.

આ ગ્રંથની અવિચ્છિન્ન પરંપરાથી પ્રાપ્ત થનારો યશ, આ ગ્રંથના નિર્માણ માટેનું સામર્થ્ય અને આ ગ્રંથના અધ્યયનાદિથી પ્રાપ્ત થનારું ફળ... ઈત્યાદિનું અદ્ભુત વર્ણન આ બત્રીસીના અંતિમ ભાગમાં કરાયું છે... આ રીતે 'દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાત્રિંશિકા' પ્રકરણની અહીં સમાપ્તિ થાય છે.

આ ગ્રંથની રચના ગહન છે. ગ્રંથકાર પરમર્ષિએ એ વાત આ બત્રીસીમાં જણાવી છે. આજના આ વિષમ કાળમાં આ ગ્રંથનું અધ્યયન ખૂબ જ અલ્પ પ્રમાણમાં થતું હતું. આજથી લગભગ બત્રીસ વર્ષ પૂર્વે સ્વ. પૂજ્યપાદ મારા અનંતોપકારી પરમતારક આ.ભ.શ્રી.વિ. રામચંદ્ર સૂ. મહારાજાએ પ્રથમ બત્રીસીના એકત્રીસમા શ્લોક અંગે મને સામાન્યપણે પૂછ્યું હતું. તેથી ત્યારે આ ગ્રંથના અધ્યયનની મેં શરૂઆત કરી હતી. ત્યાર પછી બે-ત્રણવાર આ ગ્રંથના અધ્યાપનનો પ્રસંગ મને પ્રાપ્ત થયો હતો. તે દરમિયાન અધ્યાપનની સુગમતા માટે કેટલાંક વિષમસ્થળે મેં સંસ્કૃતમાં ટિપ્પણી કરી લીધી હતી. પરંતુ વિ.સં. ૨૦૪૫ ના કા.વ. ૪ના દિવસે લાલબાગ-મુંબઈમાં

સ્વ. પૂ. પરમારાધ્યપાદશ્રીએ આ ગ્રંથ ઉપર ગુજરાતીમાં જ વિવરણ લખવા અંગે મને જણાવ્યું હતું. તેથી તે પ્રમાણે કરવાની મારી ભાવના હોવા છતાં સંયોગવશ એ પ્રમાણે કરવાનું શક્ય બન્યું ન હતું. વિ.સં. ૨૦૫૫માં એ કાર્ય મેં શરૂ કર્યું. આજે એ કાર્ય પૂર્ણ થાય છે. આ આનંદના અવસરે એક માત્ર વ્યથાનું કારણ એ છે કે આજે પૂ. પરમારાધ્યપાદશ્રીની પાવન ઉપસ્થિતિ નથી.

મારા અધ્યાપક પં.પ્ર.શ્રી તૃપ્તિનારાયણ જાનો અનુગ્રહ અને સ્વ. પૂજ્યપરમારાધ્યપાદશ્રી આદિ પરમતારક પૂજ્ય ગુરુદેવોની પુણ્યકૃપાથી આજે આ કાર્ય મેં પૂર્ણ કર્યું છે. આમાં અનેકાનેક અવરોધો હતા. પણ અવસરે અવસરે સહજ રીતે જ તે તે વિષયોના વિદ્વજનોના પુણ્ય પ્રયત્ને અવરોધો દૂર થતા ગયા. ખાસ કરીને મુદ્રિત પ્રતના અશુદ્ધ પાઠોની શુદ્ધિ માટે વિદ્વદ્વર્થ મુ. શ્રી યશોવિજયજી મ.ના “દ્વાત્રિંશદ્વાત્રિંશિકા પ્રકરણ”ના આઠ ભાગોની સહાય અવિસ્મરણીય બની રહેશે. કંઈ કેટલાય સહાયકોના વૃન્દના સહકારથી નિષ્પત્ત આ કાર્યથી પ્રાપ્ત થનારા યશના વાસ્તવિક અધિકારી તે તે સહાયકો છે.

અંતે ગ્રંથકારપરમર્ષિના શબ્દોમાં જ વિદ્વજનોને ‘આ પરિશીલનમાં કોઈ સ્થાને ઓછું જણાય તો તેઓ ખોતાની મેજે ત્યાં જરૂરી ઉમેરીને અને કોઈ સ્થાને ખોટું જણાય તો યોગ્ય રીતે તેને ઢાંકીને પરિશીલનને સમજવાની કૃપા કરશે’-આવી પ્રાર્થના કરી વિરમું છું...

જેન ઉપાશ્રય : ‘રત્નપુરી’

આ.વિ. ચન્દ્રગુપ્તસૂરિ

મલાડ-ઈસ્ટ - મુંબઈ-૯૭

વિક્રમ સંવત ૨૦૬૧

શ્રાવણ વદ ૩ : સોમવાર

અથ પ્રારમ્ભ્યતે સજ્જનસ્તુતિદ્વાત્રિંશિકા ।

આ પૂર્વેની બત્રીશીમાં મુક્તિના વિષયમાં પરમતોનું નિરાકરણ કરીને સકલ કર્મના ક્ષય સ્વરૂપ મોક્ષનું સ્વરૂપ સ્વમતાનુસારે વર્ણવ્યું છે. અનંતસુખના ધામ સ્વરૂપ મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે શુદ્ધ ધર્મની આરાધના સિવાય બીજો કોઈ જ ઉપાય નથી. શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે ગુણવાન પ્રત્યેનો અદ્વેષ વગેરે મુખ્ય કારણો છે. ધર્મની સાધના કરનારા સાધકવર્ગમાં ખૂબ જ ઓછા પ્રમાણમાં ગુણવાન પ્રત્યેનો અદ્વેષ જોવા મળતો હોય છે. કેટલીક વાર એવું પણ બનતું જોવા મળતું હોય છે કે સાધનાના પ્રકર્ષ સુધી પહોંચતી વખતે આ ગુણવાન પ્રત્યે અદ્વેષ ન હોવાથી સાધના પણ છિન્ન-ભિન્ન થઈ જાય છે. તેથી સાધનાથી સિદ્ધિ સુધી પહોંચવામાં, ગુણવાન પ્રત્યેનો દ્વેષ, માત્સર્ય અને ઈર્ષ્યા વગેરેનો ભાવ પ્રતિબંધક બની જાય છે-એ જાણીને મુમુક્ષુ આત્માઓ ગુણવાનની પ્રત્યે દ્વેષાદિને ધારણ કરતા નથી. એ અદ્વેષની રક્ષા માટે ગુણવાન એવા સજ્જનનોનું સ્વરૂપ જાણી લઈએ તો તેઓશ્રીની પ્રત્યે બહુમાનાદિ ટકી રહે છે. આ આશયથી હવે આ બત્રીશીમાં સજ્જનની સ્તુતિ દ્વારા તેમનું સ્વરૂપ વર્ણવાય છે-

નામ સજ્જન ઇતિ ત્રિવર્ણકં, કર્ણકોટરકુટુમ્બિ ચેદ ભવેત્ ।

નોલ્લસન્તિ વિષશક્તયસ્તદા, દિવ્યમન્ત્રનિહતાઃ ખલોક્તયઃ ॥૩૨-૧॥

“સજ્જન-આ ત્રણવર્ણવાળું નામ, કર્ણવિવરમાં કુટુંબી થાય ત્યારે વિષની શક્તિવાળા દુર્જનોનાં વચનો દિવ્યમંત્રથી સામર્થ્યહીન બનેલાં ઉદ્ધાસ પામતાં નથી.”- આ પ્રમાણે પ્રથમ ગાથાનો અર્થ છે. એનો આશય એ છે કે સામાન્ય રીતે દુર્જનોનાં વચનો સર્પના વિષ જેવા મારકણાં હોય છે. પરંતુ તેવા પ્રકારના વિષને હરણ કરનારા મંત્રના પ્રયોગથી જેમ વિષની મારકશક્તિ નાશ પામે છે, તેમ ‘સજ્જન’ આ નામ સ્વરૂપ મંત્ર, કાનમાં આપણા કૌટુંબિક પુરુષોની જેમ જો સદાને માટે વસી જાય તો, દુષ્ટ પુરુષોનાં વિષશક્તિ(મારકશક્તિ)થી ભરેલાં વચનો, પોતાની શક્તિ એ મંત્રથી નષ્ટ થઈ જવાથી કાંઈ જ કરી શકતાં નથી. સાવ જ સામર્થ્યહીન બની જાય છે. સજ્જનના નામમાં એ અચિંત્ય સામર્થ્ય છે કે જેથી દુષ્ટજનોનાં વચનો કોઈ પણ રીતે આત્માની ઉપર ખરાબ સંસ્કાર પાડી શકતા નથી. આ છેલ્લી બત્રીસીમાં માત્ર ગાથાઓ જ છે. તેની ઉપર ટીકાની રચના કરી નથી. તેથી તે તે ગાથાઓનો પરમાર્થ વર્ણવવાનું થોડું અઘરું છે. માત્ર ગાથાઓ ઉપરથી ગ્રંથકાર પરમર્ષિના આશયને સમજવાનું ઘણું જ કપરું છે. આમ છતાં બીજો કોઈ ઉપાય ન હોવાથી એ અંગે થોડો પ્રયત્ન

અહીં ક્યો છે ॥૩૧-૧॥

* * *

સજ્જનની અપેક્ષાએ દુર્જન બળવાન હોય તો 'સજ્જન' નામનો મંત્ર દુર્જનનાં વચનોની વિપશક્તિનું હરણ કરી રીતે કરશે, આ શંકાનું સમાધાન કરાય છે-

स्याद् बली बलमिह प्रदर्शयेत्, सज्जनेषु यदि सत्सु दुर्जनः ।

किं बलं नु तमसोऽपि वर्ण्यते, यद् भवेदसति भानुमालिनि ॥૩૨-૨॥

“સજ્જનો હોતે છતે જો દુર્જન પોતાનું બળ બતાવે તો તેને બળવાન કહેવાય. શું સૂર્ય ન હોય ત્યારે અંધકારનું પણ બળ વર્ણવાય છે ખરું ?”-આ પ્રમાણે બીજી ગાથાનો અર્થ છે. કહેવાનો આશય એ છે કે દુર્જન સજ્જનની અપેક્ષાએ ક્યારે પણ બળવાન હોતા નથી. સજ્જનોની ઉપસ્થિતિ ન હોય ત્યારે તેઓ વાદ-પ્રતિવાદ જોરશોરથી કરતા હોય છે અને સામાન્ય લોકોમાં તેઓ સમર્થ તરીકે પોતાની છાપ ઉપસાવતા હોય છે. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ એવી હોતી નથી.

સજ્જનોની ઉપસ્થિતિમાં દુર્જન પોતાના સામર્થ્યને પ્રદર્શિત કરે તો ચોક્કસ જ તે દુર્જનને બળવાન કહી શકાય. પરંતુ એવું બનતું નથી. સજ્જનોની શ્રદ્ધા, માર્ગાનુસારિણી પ્રજ્ઞા અને તાત્વિક પ્રવૃત્તિના સામર્થ્યની

સામે ટકી રહેવાનું સામર્થ્ય દુર્જનમાં ક્યારે ય નથી હોતું. આમ છતાં સજ્જનોની અવિધમાનતામાં દુર્જનો કોઈ વાર પોતાના બળનું પ્રદર્શન કરતા પણ હોય છે. એનો અર્થ એ નથી કે તેઓ બળવાન છે. કારણ કે રાત્રિને વિશે સૂર્ય ન હોય ત્યારે અંધકાર સર્વત્ર પ્રસરે છે. તેથી કાંઈ સૂર્ય કરતાં અંધકારનું બળ(સામર્થ્ય-પ્રભાવ) અધિક છે : એમ થોડું મનાય છે ? સજ્જનો સૂર્યજેવા છે અને દુર્જનો અંધકાર જેવા છે. સૂર્યની ઉપસ્થિતિમાં જ્યાં અંધકારનું અસ્તિત્વ જ શક્ય નથી, ત્યાં તેની બળવત્તાની વિચારણાનો અવકાશ જ કઈ રીતે સંભવે ? સજ્જનોની સામે આવવાનું જ જ્યાં દુર્જનને શક્ય નથી ત્યાં તેની સામે થવાનો પ્રસંગ જ ક્યાંથી હોય... ઈત્યાદિ સ્પષ્ટ છે. ॥૩૨-૨॥

* * *

સજ્જન અને દુર્જનના પરિચય માટે લિઙ્ગો જણાવાય છે-

દુર્જનસ્ય રસના સનાતનીં, સજ્જતિં ન પરુષસ્ય મુઞ્જતિ ।
સજ્જનસ્ય તુ સુધાતિશાયિનઃ, કોમલસ્ય વચનસ્ય કેવલન્ ॥૩૨-૩॥

“દુર્જનની જીભ હંમેશાં કઠોર વચનની સજ્જતિને છોડતી નથી; પરંતુ સજ્જનની જીભ હંમેશાં અમૃતથી પણ ચઢિયાતા એવા મધુર અને કોમલ વચનની જ સજ્જતિને

છોડતી નથી.”-આ પ્રમાણે ત્રીજા શ્લોકનો અર્થ છે. એનો આશય સ્પષ્ટ છે કે, દુર્જનનો સ્વભાવ જ છે કે તે કાયમ માટે કઠોર જ બોલ્યા કરે છે. કોઈ વાર અત્યંત સ્વાર્થને પ્રાપ્ત કરવા મધુર બોલે ત્યારે પણ હૃદયમાં ખૂબ જ કઠોરતા ભરી હોય છે. આનાથી તદ્દન વિપરીત સ્વભાવ સજ્જનોનો હોય છે. તેઓ હંમેશાં અમૃતથી પણ અધિક મધુર અને કોમલ વચન જ બોલતા હોય છે. કોઈ વાર સામા માણસની યોગ્યતા જોઈને હિતબુદ્ધિએ કઠોર વચન પણ બોલતા હોય ત્યારે હૈયાની કોમળતાનો નાશ થતો નથી... ઈત્યાદિ વાત અનુભવથી પ્રસિદ્ધ છે. માણસના વચન ઉપરથી સામાન્ય રીતે એના સ્વભાવનો ખ્યાલ આવે છે. ॥૩૨-૩॥

* * *

સજ્જનોનું માહાત્મ્ય વર્ણવાય છે-

યા દ્વિજિહ્વદલના ઘનાદરાદ, યાઽઽત્મનીહ પુરુષોત્તમસ્થિતિઃ ।

યાપ્યનન્તગતિરેતયેષ્યતે, સજ્જનસ્ય ગરુડાનુકારિતા ॥૩૨-૪॥

“જે દ્વિજિહ્વ(સર્પ, દુર્જન)દલન છે, જે પુરુષોત્તમ (વિષ્ણુ, તીર્થંકર) સ્થિતિ છે અને જે અનંતગતિ (શેષનાગગતિ, અસીમગતિ) છે; આ ત્રણના કારણે સજ્જનના આત્મામાં અત્યંત આદરથી ગરુડની સમાનતા

પ્રસિદ્ધ છે.”-આ પ્રમાણે ચોથા શ્લોકનો સામાન્યાર્થ છે.

અહીં કહેવાનો આશય એ છે કે સજ્જનો ગરુડ બેવા છે. ગરુડ સર્પનું દલન-ખંડન કરે છે. વિષ્ણુને તે ધારણ કરે છે, કારણ કે એ વિષ્ણુનું વાહન છે અને તેની-ગરુડની ગતિ અસીમ છે. આવી જ રીતે સજ્જનો દુર્જનોનું ખંડન કરે છે, પોતાના આત્મામાં શ્રી તીર્થંકરપરમાત્માને ધારણ કરે છે અને અધ્યાત્મમાર્ગે તેઓશ્રીની અસીમગતિ છે. તેમ જ શેષનાગની પૃથ્વીને ધારણ કરવાની જે ગતિ-પદ્ધતિ છે તેમ સજ્જનો પણ પોતાની જવાબદારીને સારી રીતે વહન કરે છે. તેથી તેઓ અનંતગતિ છે. આ રીતે સજ્જનો પોતાના આત્મામાં અત્યંત આદરથી ગરુડની તુલ્યતાને ધારણ કરે છે-એ સમજી શકાય છે. ॥૩૨-૪॥

* * *

સજ્જન અને દુર્જનના ભેદને જ ફરી જણાવાય છે. અર્થાત્ પ્રકારાંતરથી સજ્જન અને દુર્જનના ભેદને જણાવાય છે-

સજ્જનસ્ય વિદુષાં ગુણગ્રહે, દૂષણે નિવિશતે ખલસ્ય ધીઃ ।

ચક્રવાકદૃગહર્પતે દ્યુતૌ, ઘૂકદુક્ તમસિ સજ્જમજ્ઞતિ ॥૩૨-૫॥

“વિદ્વાનોના ગુણને ગ્રહણ કરવામાં સજ્જનોની બુદ્ધિ બેડાય છે અને દુર્જનોની બુદ્ધિ તે વિદ્વાનોનાં દૂષણોને

પ્રગટ કરવામાં જોડાય છે. ચક્રવાકની દષ્ટિ સૂર્યની કાંતિમાં જોડાય છે અને ધ્રુવડની દષ્ટિ અંધકારનો સફ્ર કરે છે...”- આ પ્રમાણે પાંચમા શ્લોકનો અર્થ છે.

કહેવાનું તાત્પર્ય સ્પષ્ટ છે કે સ્વભાવથી જ સજ્જનો ગુણના અર્થી હોવાથી વિદ્વાનોના ગુણોને ગ્રહણ કરવામાં તેઓ તત્પર હોય છે. જ્યારે દુર્જનો વિદ્વાનોના પણ દોષોને પ્રગટ કરવામાં તત્પર હોય છે. ળંત્રેના સ્વભાવમાં ખૂબ જ મોટું અંતર છે-આ વાત ચક્રવાકપક્ષી અને ધ્રુવડની ઉપમા દ્વારા સમજી શકાય છે. જ્યાં દોષ હોય ત્યાં પણ સામાન્યથી તે પ્રગટ કરાતા નથી. પરંતુ દુર્જનોનો સ્વભાવ જ વિચિત્ર હોય છે, તેથી જ્યાં દોષ નથી તે વિદ્વાનોમાં પણ દોષને પ્રગટ કરે છે. જ્ઞાનાદિગુણોના ભાજન સ્વરૂપ વિદ્વાનોના ગુણ ગ્રહણ કરવા જેટલી યોગ્યતા કદાચ ન પણ મેળવી શકીએ, પરંતુ તેમના દોષો પ્રગટ કરવાની દુર્જનતા તો ન જ દાખવવી જોઈએ... ઈત્યાદિ સમજાવવાનું તાત્પર્ય છે. ॥૩૨-પા॥

* * *

સ્વભાવથી જ સજ્જનોના દોષોને દુર્જનો પ્રગટ કરતા હોય છે. પરંતુ એથી સજ્જનોને કોઈ જ ફરક પડતો નથી. પરંતુ ઉપરથી લાભ થાય છે, એ જણાવાય છે-

दुर्जनैरिह सतामुपक्रिया, तद्वचोविजयकीर्तिसम्भवात् ।

व्यातनोति जिततापविप्लवां, वह्निरेव हि सुवर्णशुद्धताम् ॥३२-६॥

“અહીં દુર્જનો દ્વારા સજ્જનો ઉપર ઉપકાર કરાય છે. કારણ કે દુર્જનોનાં વચનો ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરવાથી સજ્જનોની કીર્તિ જ ફેલાય છે. તાપના ઉપદ્રવને સહન કરી લેવાથી સુવર્ણની શુદ્ધતા વહ્નિ જ કરે છે ને ?”-આ પ્રમાણે છઠા શ્લોકનો અર્થ છે. એનો આશય સમજી શકાય છે કે, દુર્જનો જ્યારે પણ સજ્જનો ઉપર દોષારોપણ કરે છે, ત્યારે પારમાર્થિક દૃષ્ટિએ સજ્જનોને લાભ જ થતો હોય છે; પરંતુ તેમને તેથી તેમાં કશું જ ગુમાવવું પડતું નથી. આજ સુધીમાં આવા કંઈકેટલાય પ્રસંગો બનેલા છે. કેટલાક મહાત્માઓને એવા પ્રસંગે કેવલજ્ઞાનની પણ પ્રાપ્તિ થઈ છે.

મહાત્માઓ ઉપર દુર્જનોએ જે પણ આક્ષેપો કર્યા તે બધાનો પ્રતિકાર કર્યા વિના તેને સહન કરી તેની ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કર્યો. જેથી મહાત્માઓની કીર્તિ સર્વત્ર વિસ્તારને પામી. આમાં દુર્જનોએ કરેલ દોષારોપણ પણ એક નિમિત્ત તો છે. એને સહન કરી લેવાથી સજ્જનોને પારમાર્થિક લાભની પ્રાપ્તિ થતી હોય છે. આ વાતનું સમર્થન દૃષ્ટાંતથી કરાયું છે. સુવર્ણ પણ વહ્નિના તાપના ઉપદ્રવને જીતી લે છે તો તે શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે. આ રીતે સજ્જનોના

લાલમાં દુર્જનો ઉપકારક બને છે. ॥૩૨-૬॥

* * *

ત્રીજા શ્લોકમાં જણાવ્યું હતું કે સજ્જનોની વાણી અમૃત કરતાં પણ મધુર છે, તેનું કારણ જણાવાય છે-

યા કલ્કિવસતે નં સક્ષયા, યા કદાઽપિ ન ભુજક્સજ્ઞતા ।

ગોત્રભિત્સદસિ યા ન સા સતાં, વાચિ કાચિદતિરિચ્યતે સુધા ॥૩૨-૭॥

“સજ્જનોની વાણીમાં કોઈક અતિરિક્ત જ સુધા (અમૃત) છે. કારણ કે તે ચંદ્રમાં રહેતી ન હોવાથી ક્ષયવાળી નથી, ક્યારે પણ સર્પોની સજ્જત કરતી નથી અને તે ઈન્દ્રની સભામાં નથી.”-આ પ્રમાણે સાતમા શ્લોકનો સામાન્યાર્થ છે. એની પાછળનો આશય એ છે કે સામાન્ય રીતે લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે કે અમૃત ચંદ્રમાં વૃત્તિ છે અને તેથી ચંદ્રમાની જેમ જ વદ ૧ થી તેનો ક્ષય થાય છે. અમૃતની આસપાસ સર્પ(ભુજંગો) ફરતા હોય છે. તેમ જ અમૃત ઈન્દ્રની સભામાં(દેવલોકમાં) હોય છે. પરંતુ સજ્જનની વાણીમાં જે અમૃત છે તે સુપ્રસિદ્ધ અમૃતથી અતિરિક્ત છે, જે ઉપર જણાવ્યા મુજબ સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય છે. પરંતુ તકલીફ એક જ છે કે આવા અમૃતની રુચિ જાગવી જોઈએ તેવી જાગતી નથી.

સજ્જનોની વાણી સાંભળવાની ઈચ્છા થાય, પછી

તેની પ્રવૃત્તિ થાય અને પછી તેની અભિરુચિ થાય : આ બધું ખૂબ જ અશક્ય છે. તેવા પ્રકારની વિશિષ્ટ ભવિતવ્યતાનો પરિપાક થયો હોય અને કર્મની લઘુતા થયેલી હોય તો જ હિતને કરનારી એવી સજ્જનની વાણીમાં રહેલી સુધાનો આસ્વાદાનુભવ થાય, અન્યથા એ શક્ય નથી. ॥૩૨-૭॥

* * *

સજ્જનોની સુધાયુક્ત વાણીથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય છે, તે જણાવાય છે-

दुर्जनोद्यमतपर्तुपूर्तिजात, तापतः श्रुतलता क्षयं व्रजेत् ।

नो भवेद् यदि गुणाम्बुवर्षिणी, तत्र सज्जनकृपातपात्ययः ॥૩૨-૮॥

“ગુણસ્વરૂપ વાણીને વરસાવનારી, સજ્જનની કૃપાસ્વરૂપ વર્ષાક્રતુ ન હોય તો, દુર્જનોના ઉદ્યમ સ્વરૂપ ગ્રીષ્મક્રતુથી ઉત્પન્ન થયેલા તાપથી શ્રુતજ્ઞાન સ્વરૂપ વેલડી ક્ષય પામી જાય.”-આ પ્રમાણે આઠમા શ્લોકનો અક્ષરાર્થ છે. જેનો આશય સ્પષ્ટ છે કે અહીં દુર્જનના ઉદ્યમને ગ્રીષ્મક્રતુ, શ્રુતજ્ઞાનને વેલડી, સજ્જનની કૃપાને વર્ષાક્રતુ અને ગુણોને વાણીની ઉપમા દ્વારા વર્ણવ્યા છે.

દુર્જનોનો સ્વભાવ છે કે શ્રુતજ્ઞાનનો નાશ કરવો. પોતાની વાતનો પ્રતિકાર કરવાનું અદ્ભુત સામર્થ્ય

શ્રુતજ્ઞાનમાં છે-એનો ખ્યાલ હોવાથી શ્રુતજ્ઞાનનો નાશ કરવા માટે તેઓ નિરંતર પ્રયત્ન કરતા રહે છે. આ પરિસ્થિતિમાં સજ્જનોની ગુણાન્વિત કૃપા જ દુર્જનોના એ પ્રયત્નને નિરર્થક બનાવે છે. ગ્રીષ્મઋતુનો તાપ પડ્યા પછી સુકાઈ ગયેલી વેલડીને વર્ષાઋતુની જલવર્ષા જ નાશ પામતી અટકાવે છે-એ સમજી શકાય છે. આવી જ રીતે દુર્જનોના પ્રયત્ન સ્વરૂપ ગ્રીષ્મઋતુના તાપથી નાશ પામતી શ્રુતજ્ઞાન-સ્વરૂપ વેલડીને ગુણજળની વર્ષાથી સજ્જનની કૃપા સ્વરૂપ વર્ષાઋતુ નાશ પામવા દેતી નથી. અન્યથા દુર્જનોના ઉદ્યમથી શ્રુતજ્ઞાનનો નાશ થઈ જત. ॥૩૨-૮॥

* * *

સજ્જન અને દુર્જનના ભેદને કાર્યાતરના ભેદથી જણાવાય છે-

તન્યતે સુકવિકીર્તિવારિથૌ દુર્જનેન વઢવાનલવ્યથા ।

સજ્જનેન તુ શશાઙ્કૌમુદીસઙ્ગરઙ્ગવદહો મહોત્સવઃ ॥૩૨-૯॥

“સારા કવિઓની કીર્તિસ્વરૂપ સમુદ્રમાં દુર્જનો વડે વડવાગ્નિની વ્યથા ફેલાવાય છે પરંતુ સજ્જનો વડે તો ચંદ્રમાની જ્યોત્સ્નાના સંગના રંગથી યુક્ત એવો મહોત્સવ કરાય છે.”-આ પ્રમાણે નવમા શ્લોકનો અર્થ છે. તેનો આશય એ છે કે સારા કવિઓ અનેકાનેક ગ્રંથોના અર્થને

સફલિત કરે છે અને પ્રયત્નપૂર્વક તેનો વિસ્તાર કરે છે. એ જોઈને સજ્જનો તેમની કૃતિની પ્રશંસા વગેરે કરીને સજ્જનોની કીર્તિને સર્વત્ર ફેલાવે છે. ચંદ્રમાના પ્રકાશમાં જેમ સમુદ્રમાં ભરતી આવે છે. તેમ સજ્જનો દ્વારા કરાયેલી સારા કવિઓની પ્રશંસા વગેરેથી કવિઓની તે તે કૃતિથી સારા કવિઓની કીર્તિ વૃદ્ધિ પામે છે. એનાથી તદ્દન જ વિપરીત કાર્ય કરવાનો સ્વભાવ દુર્જનોનો છે. તેઓ પોતાના સ્વભાવને અનુરૂપ, સારા કવિઓની કૃતિમાં દોષનું ઉદ્ભાવન કરી-કરીને કવિઓની કીર્તિસ્વરૂપ સમુદ્રમાં વડવાનલની વ્યથાને ઉપજાવે છે. અર્થાત્ કીર્તિસ્વરૂપ પાણીને શોષી લે છે. સમુદ્રમાં ચંદ્રમાના ઉદયથી ભરતી આવે છે અને સમુદ્રમાં વડવાનલ હોય છે-એ સાહિત્યપ્રસિદ્ધ છે. આ રીતે સજ્જનો સારા કવિઓની કીર્તિને વિસ્તારે છે અને દુર્જનો તેને ફેલાતી અટકાવે છે-એ કહેવાનું તાત્પર્ય છે.

॥૩૨-૯॥

* * *

ઉપર જણાવ્યા મુજબ દુર્જનોની દૃષ્ટતા હોવા છતાં સજ્જન પુરુષોના અનુગ્રહને લઈને દુર્જનોથી ભય રહેતો નથી, તે જણાવાય છે-

यद्यनुग्रहपरं सतां मनो, दुर्जनात् किमपि नो भयं तदा ।

सिंह एव तरसा वशीकृते, किं भयं भुवि शृगालबालकात् ॥३२-१०॥

“જો મારા ઉપર અનુગ્રહ કરવામાં તત્પર એવું સજ્જનોનું મન હોય તો દુર્જનથી મને કોઈ જ ભય નથી. કારણ કે ઝડપથી સિંહને જ વશ કરી લીધેલ હોય તો શું જગતમાં શિયાળના બચ્ચાથી ભય હોય ખરો ? અર્થાદ્ ન હોય.”-આ પ્રમાણે દશમા શ્લોકનો અર્થ છે. એનો આશય સ્પષ્ટ જ છે કે દુર્જનો શિયાળના બચ્ચા જેવા છે અને સજ્જનો સિંહજેવા છે. તેમના સંગથી દુર્જનોનો ભય રાખવાનું કોઈ જ કારણ નથી. ॥૩૨-૧૦॥

* * *

સજ્જન અને દુર્જનના કાર્યભેદને જ જણાવાય છે-

खेदमेव तनुते जडात्मनां, सज्जनस्य तु मुदं कवेः कृतिः ।

स्मेरता कुवलयेऽब्जपीडनं (म्बुजे व्यथा), चन्द्रभासि भवतीति हि स्थितिः

॥૩૨-૧૧॥

“જડબુદ્ધિવાળા દુર્જનોને કવિની કૃતિ (ગ્રંથ-રચના) ખેદને જ ઉપજાવે છે. પરંતુ સજ્જનોને તો તે આનંદને ઉપજાવે છે. ચંદ્રની કાંતિ ખીલેલી હોય ત્યારે ચંદ્રવિકાસી કમળ(કુવલય) વિકાસ પામે છે. પરંતુ સૂર્યવિકાસી કમળને વ્યથા-પીડા થાય છે. તેથી અહીં આવી સ્થિતિ છે.”-આ

પ્રમાણે અગિયારમા શ્લોકનો અર્થ છે.

કોઈનું પણ સારું જોઈ ના શકે-એવો સ્વભાવ દુર્જનોનો હોય છે. તેથી તેમને કવિઓની ગ્રંથની રચનાથી આનંદ ન થાય એ બનવાજોગ છે. એટલાથી પતી જતું હોત તો તે સારું જ હતું, પરંતુ એવું થતું નથી. ઉપરથી કવિઓની કૃતિઓથી તેમને ખેદ જ થતો હોય છે. એનાથી વિપરીત રીતે સજ્જનોને કવિઓની કૃતિથી આનંદ થાય છે, જે ઉપર કમળના દટાંતથી સમજાવ્યું છે. ॥૩૨-૧૧॥

* * *

પોતાની કૃતિથી દુર્જનોને ખેદ થાય છે તેથી કવિઓ ગ્રંથની રચનાનો શ્રમ કેમ લે છે : તે જણાવાય છે-

न त्यजन्ति कवयः श्रुतश्रमं, सम्मुदेव खलपीडनादपि ।

स्वोचिताचरणबद्धवृत्तयः, साधवः शमदमक्रियामिव ॥૩૨-૧૨॥

“બીજા કોઈ પણ ગમે તેટલી હેરાનગતિ કરે તો ય, પોતાને ઉચિત એવું આચરણ કરવામાં તત્પર એવા સાધુભગવંતો શમ અને દમની ક્રિયાને જેમ ત્યજતા નથી, તેમ દુર્જનોના પીડનથી પણ શ્રુતશ્રમને આનંદથી જ છોડતા નથી.”-આ પ્રમાણે બારમા શ્લોકનો અર્થ છે. એનું તાત્પર્ય સમજી શકાય એવું છે કે ગ્રંથની રચનાથી કવિજનોને આનંદ થતો હોવાથી, દુર્જનો ગમે તેટલી પીડા આપે તોય

તેઓ શ્રુતશ્રમનો(ગ્રંથરચનાનો) ત્યાગ કરતા નથી.

એ વાતને સ્પષ્ટ કરવા માટે દૃષ્ટાંત ખરેખર જ સરસ આપ્યું છે. પોતાના માટે શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ બતાવેલા આચરણમાં કર્ત્તવ્યતાના અધ્યવસાયને વિશે જેમનું ચિત્ત બંધાયેલું છે, એવા પૂ. સાધુભગવંતો ગમે તેવી પણ વિકટ પરિસ્થિતિમાં શમ અને દમની ક્રિયાઓનો ત્યાગ કરતા નથી. વિષય અને કષાયની પરિણતિને દૂર કરનારી ક્રિયાઓને શમદમની ક્રિયા કહેવાય છે. મોક્ષસાધક એ ક્રિયાને કરવામાં પૂ. સાધુમહાત્માઓને ખૂબ જ આનંદનો અનુભવ થતો હોય છે. તેથી ગમે તેવા અવરોધો આવે તોપણ તેઓશ્રી પોતાની શમદમની ક્રિયાનો ત્યાગ કરતા નથી. જેમાં આનંદ પ્રાપ્ત થાય તેને છોડી દેવાનું ન બને-એ સમજી શકાય છે. કવિઓને ગ્રંથરચનાથી આનંદ પ્રાપ્ત થતો હોવાથી તેઓ ગ્રંથરચના કરે છે. દુર્જનોને ખેદ ઉપજાવવા માટે તેઓ ગ્રંથની રચના કરતા નથી. કવિઓની કૃતિથી દુર્જનોને જે ખેદ થાય છે, તેમાં અપરાધ દુર્જનોનો છે. ॥૩૨-૧૨॥

* * *

ઉપર જણાવેલી જ વાતનું સમર્થન કરાય છે-

नव्यतंत्ररचनं सतां रतेस्त्यज्यते न खलखेदतो बुधैः ।

नैव भारभयतो विमुच्यते, शीतरक्षणपटीयसी पटी ॥૩૨-૧૩॥

“દુર્જનોને ખેદ થાય છે એટલામાત્રથી, સજ્જનોને જેનાથી રતિ થાય છે એવી નવા ગ્રંથોની રચનાનો ત્યાગ પંડિતો કરતા નથી. કારણ કે ઠંડીથી રક્ષણ કરવા માટે સમર્થ એવું વસ્ત્ર માત્ર ભારના ભયથી છોડાય નહિ.”-આ પ્રમાણે તેરમા શ્લોકનો અર્થ છે. કહેવાનો આશય એ છે કે કવિજનોની નવી નવી ગ્રંથની રચનાથી સજ્જનોને રતિ-આનંદ થાય છે, પરંતુ દુર્જનોને ખેદ થાય છે. તેથી કાંઈ પંડિતો ગ્રંથરચનાનું કાર્ય છોડી ના દે. કારણ કે શરીર ઉપર ભાર થાય છે એટલે ઠંડીને દૂર કરનારા રત્નકે જે ધાવળા વગેરે વસ્ત્રને કોઈ દૂર કરતું નથી.

અહીં દુર્જનોને થતો ખેદ શરીરના ભાર જેવો છે. સજ્જનોની રતિ શીતરક્ષા જેવી છે અને શીતરક્ષાને કરનારા વસ્ત્ર જેવી નવા નવા ગ્રંથની રચના છે... ઈત્યાદિ સ્પષ્ટ છે. ॥૩૨-૧૩॥

* * *

પંડિતજનોને શ્રુતનો મદ હોય છે, તેથી તેઓ નવી નવી ગ્રંથરચના કરે છે-આવા આક્ષેપનો પરિહાર કરાય છે-

आगमे सति नवः श्रमो मदान्न स्थितेरिति खलेन दूष्यते ।

नौरिवेह जलधौ प्रवेशकृत्, सोऽयमित्यथ सतां सदुत्तरम् ॥૩૨-૧૪॥

“આગમો હોવા છતાં નવા શાસ્ત્રને રચવાનો નવો શ્રમ મદના કારણે થાય છે, આગમની મર્યાદા છે માટે નહિ-આ પ્રમાણે દુર્જનો નવા શાસ્ત્રની રચનાને દૂષિત કરે છે. તેથી અહીં સજ્જનોનો સાચો જવાબ એ છે કે સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરાવનાર નૌકાજેવો એ શ્રમ છે.”-આ પ્રમાણે ચૌદમા શ્લોકનો અર્થ છે.

આશય એ છે કે કવિજનોની નવી નવી ગ્રંથરચનાને જોઈને એ વિષયમાં દુર્જનો એમ કહેતા હોય છે કે આગમો વિદ્યમાન હોય તો નવા નવા ગ્રંથોની રચના કરવાની પાછળ શું પ્રયોજન છે ? કારણ કે માત્ર પોતાની વિદ્વત્તાનું પ્રદર્શન જ ત્યાં મદથી કરાય છે... આવા આક્ષેપના જવાબમાં સજ્જનોનું એ કહેવું છે કે આગમ સમુદ્રજેવાં છે. એમાં પ્રવેશ કરવા માટે નાવતુલ્ય પ્રકરણાદિ ગ્રંથો છે. નાવ વિના સમુદ્રમાં જઈએ તો પરિણામ કેવું આવે : તે આપણે સારી રીતે સમજી શકીએ છીએ. પ્રકરણાદિ ગ્રંથોની રચના કરીને ગ્રંથકારપરમર્ષિઓએ આગમસમુદ્રમાં આપણો પ્રવેશ કરાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. આવા નવા નવા ગ્રંથોની રચના થઈ ન હોત તો આગમસમુદ્રનો પાર પામવાનું શક્ય ના બનત. સમુદ્ર તરવા માટે તો નૌકા છે. નવા ગ્રંથો, આગમના અર્થને પામવા માટેનું એકમાત્ર સાધન છે...

ઈત્યાદિ સમજી લેવું જોઈએ. ॥૩૨-૧૪॥

* * *

નવા નવા ગ્રંથોની રચનાથી પૂર્વ પૂર્વ સૂરિભગવંતોની હીલના થાય છે, એ આક્ષેપનું નિરાકરણ કરાય છે-

પૂર્વપૂર્વતનસૂરિહીલના, નો તથાપિ નિહતેતિ દુર્જનઃ ।

તાતવાગનુવિધાયિબાલવન્નેયમિત્યથ સતાં સુખાષિતમ્ ॥૩૨-૧૫॥

“નોકાતુલ્ય નવા ગ્રંથોની રચના હોવા છતાં, પૂર્વ પૂર્વ કાળમાં થયેલા પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંતોની તેથી હીલના તો થઈ જ જાય છે-આ પ્રમાણે દુર્જનો કહે છે. આના ઉત્તર-સ્વરૂપે અહીં સજ્જનોનું સુભાષિત એ છે કે પિતાની વાતનું જ વિધાન કરનારા બાળકની જેમ અહીં સમજી લેવું.”-આ પ્રમાણે પંદરમા શ્લોકનો અક્ષરાર્થ છે. એનો આશય સ્પષ્ટ છે કે પોતાના પિતાશ્રીની વાતનો અનુવાદ કરનાર બાળક પોતાના પિતાજીની હીલના જેમ કરતો નથી તેમ અહીં પણ કવિજનો પૂર્વ પૂર્વ કાળના મહાપુરુષોની વાતને જ વિસ્તારથી નવા ગ્રંથોની રચનાથી સમજાવતા હોય છે, તેથી તેઓશ્રીની હીલના થતી નથી. પરંતુ તેથી પૂર્વપૂર્વ મહાપુરુષોની પ્રત્યેનો સમર્પણભાવ વ્યક્ત થતો હોય છે. પૂર્વ પૂર્વ શાસ્ત્રકારપરમર્ષિઓનાં અર્થગંભીર વચનોને ભવ્ય જીવોના હૃદય સુધી પહોંચાડવા માટેનો જ એ એક

પરિશ્રમ છે... ઈત્યાદિ સ્પષ્ટ છે. ॥૩૨-૧૫॥

* * *

આમ છતાં નવા નવા ગ્રંથની રચનાથી થતી સ્વાધ્યા-
યહાનિથી શું મળવાનું છે, આવી શક્કાનું સમાધાન કરાય છે-

किं तथाऽपि पल्लिमन्थमन्थरैस्त्र साध्यमिति दुर्जनोदिते ।

स्वान्ययोरुપकृतिर्नवा मतिश्चेति सज्जननयोक्तिर्गला ॥૩૨-૧૬॥

“તોપણ નવી ગ્રંથરચનાની પ્રવૃત્તિથી થનારી
મૂલાગમના સ્વાધ્યાયની હાનિથી શું સિદ્ધ કરવાનું છે ?-
આ પ્રમાણે દુર્જનો આક્ષેપ કરે છે, ત્યારે તે આક્ષેપનો
પ્રતિબંધ કરનાર સજ્જનોની નીતિને અનુસરનારું એ વચન
છે કે સ્વપર ઉપકાર અને નવી બુદ્ધિ સાધ્ય છે.”-આ
પ્રમાણે સોળમા શ્લોકનો અર્થ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે
કે, ‘જ્યારે મૂળ આગમો વિદ્યમાન છે, ત્યારે તેનો સ્વાધ્યાય
કરવાના બદલે નવા નવા ગ્રંથોની રચના કરવામાં સમયનો
વ્યય કરી શું સિદ્ધ કરવાનું છે ? અર્થાદ્ કશું જ સિદ્ધ
થવાનું નથી.’-આ પ્રમાણે દુર્જનો કવિઓની પ્રત્યે આક્ષેપ
કરે છે. એના પરિહાર માટે સજ્જનોનું નીતિયુક્ત એ વચન
છે કે ‘નવા નવા ગ્રંથની રચનાથી મૂળઆગમમાં વર્ણવેલા તે
તે પદાર્થનું જ્ઞાન પોતાને અને બીજાને સ્પષ્ટ રીતે થાય છે.
તેવા પ્રકારના સ્વપર ઉપકાર માટે અને નવી નવી પ્રજ્ઞા

માટે નવા નવા ગ્રંથની રચના ઉપયોગી બને છે.’-આ સજ્જનોનું વાક્ય દુર્જનના આક્ષેપનો પ્રતિબંધ કરે છે.
॥૩૨-૧૬॥

* * *

ઉપર જણાવેલી વિગતમાં શાસ્ત્રકારપરમર્ષિની સમ્મતિ જણાવાય છે-

સપ્રસન્નમિદમાદ્યવિંશિકોપક્રમે મતિમતોપપાદિતમ્ ।

ચારુતાં વ્રજતિ સજ્જનસ્થિતિર્નાક્ષતાસુ નિયતં ખલોક્તિષુ ॥૩૨-૧૭॥

“પ્રસન્નવશ ઉપર જણાવેલી વિગત બુદ્ધિમાન સૂરિપુરંદર પૂ.આ.ભ.શ્રી. હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે ‘વિંશતિ વિંશિકા’ પ્રકરણની પ્રથમવિંશિકાના પ્રારંભે જણાવી છે. ખરેખર જ દુર્જનોની વાતોનું ખંડન ન થાય ત્યાં સુધી સજ્જનોની સ્થિતિ સુંદર થતી નથી.”-આ પ્રમાણે સત્તરમા શ્લોકનો અર્થ છે.

કહેવાનો આશય એ છે કે આ પૂર્વે અહીં દુર્જનોના વિષયમાં જે જણાવ્યું છે, તે ‘વિંશતિ વિંશિકા’ પ્રકરણની પ્રથમ વિંશિકામાં સાતમીથી દશમી ગાથા સુધીની ગાથાઓથી પ્રકરણકારપરમર્ષિએ ફરમાવ્યું છે. એનો સાર એ છે કે “આ પ્રમાણે શક્તિ અનુસાર કથન સ્વરૂપ પ્રકરણની રચનાથી તે તે અધિકારોમાં જે જે શ્રુતથી ઉદ્ધાર

થાય છે, તે તે શ્રુતનો વિચ્છેદ નહિ થાય. કારણ કે
 રચાયેલા પ્રકરણમાં વિવક્ષિત વિષયના આંશિક દર્શનથી
 જિજ્ઞાસુઓ તે શ્રુતના અધ્યયનમાં કૌતુકથી પણ પ્રવૃત્તિ
 કરશે.” ॥૧-૭॥ “જોકે આ શાસ્ત્રની રચનામાં એક દોષ
 છે કે તેથી દુર્જનોને પીડા થાય છે. પરંતુ સજ્જનોની
 બુદ્ધિના સંતોષને જોઈને હું આ ગ્રંથરચનામાં પ્રવૃત્ત થયો
 છું.” ॥૧-૮॥ “તેથી આ પ્રકરણ રચવાથી જે પુણ્ય
 થશે, તે પુણ્યથી તે દુર્જનોને પણ પીડા થશે નહિ. તેથી જ
 શુદ્ધાશયપૂર્વકની પ્રવૃત્તિ શાસ્ત્રમાં નિર્દોષ જણાવી છે.”
 ॥૧-૯॥ “અન્યથા એ પ્રમાણે માનવામાં ન આવે તો
 છદ્મસ્થો વડે ક્યારેય કુશળમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરી જ શકાશે
 નહિ. માટે આ પ્રાસંગિક વાતના વિસ્તાર વડે સંયુ.”
 ॥૧-૧૦॥ આ રીતે પૂર્વે જણાવેલા દુર્જનોના આક્ષેપોનો
 પ્રતિકાર પૂ.આ.ભ.શ્રી હરિભદ્ર સૂ. મહારાજએ પણ કર્યો
 છે... ઈત્યાદિ સ્પષ્ટ છે. ॥૩૨-૧૭॥

* * *

ઉપર જણાવ્યા મુજબ દુર્જનોના આક્ષેપોનું નિરાકરણ
 કરીને સજ્જનોને નમસ્કાર કરાય છે-

ન્યાયતંત્રશતપત્રમાનવે, લોકલોચનસુધાઝનત્વિષે ।

પાપશૈલશતકોટિમૂર્તયે, સજ્જનાય સતતં નમો નમઃ ॥૩૨-૧૮॥

“ન્યાયતંત્રસ્વરૂપ કમળને વિકસાવવા માટે સૂર્ય-
જેવા, લોકોની આંખો માટે ચંદ્રની કાંતિ જેવા તેમ જ
પાપસ્વરૂપ પર્વતને ભેદવા માટે વજ્રજેવા સજ્જનોને સતત
વારંવાર નમસ્કાર થાઓ...”-આ પ્રમાણે અઢારમા શ્લોકનો
અર્થ છે. એનો આશય સમજી શકાય છે. સૂર્ય, ચંદ્ર અને
વજ્રની ઉપમા આપીને અહીં સજ્જનોનું વર્ણન કર્યું છે.
ન્યાય, આંખ અને પાપનો નાશ : આ ત્રણની
આવશ્યકતાનો જેને ખ્યાલ છે તેને સજ્જનો પ્રત્યે બહુમાન
પ્રગટ્યા વિના નહીં રહે. શિષ્ટ પુરુષોની મર્યાદા સ્વરૂપ
ન્યાય છે. વિવેકપૂર્ણ દષ્ટિ સ્વરૂપ જનનયન છે અને પાપનો
નાશ સુપ્રસિદ્ધ છે. એ ત્રણેયની પ્રાપ્તિ માટે સજ્જનો સૂર્ય
વગેરે સ્વરૂપ છે. ॥૩૨-૧૮॥

* * *

સજ્જનોને સામાન્યપણે નમસ્કાર કરીને હવે
સજ્જનોની પંક્તિમાં બિરાજમાન પોતાના પૂર્વતન પૂજ્યપાદ
ગુરુભગવંતોની પરંપરાનું અનુસ્મરણ કરાય છે-

ભૂષિતે बहुगुणे तपागणे, श्रीयुतैर्विजयदेवसूरिभिः ।

भूरिसूरितिलकैरपि श्रिया, पूरितै विजयसिंहसूरिभिः ॥૩૨-૧૯॥

धाम भास्वदधिकं निरामयं, रामणीयकमपि प्रसुत्वरम् ।

नाम कामकलशातिशायितामिष्टपूर्तिषु यदीयमञ्जति ॥૩૨-૨૦॥

યૈરુપેત્ય વિદુષાં સતીર્થ્યતાં, સ્ફીતજીતવિજયાભિધાવતામ્ ।

ધર્મકર્મ વિદધે જયન્તિ તે, શ્રીનયાદિવિજયાભિધા બુધાઃ ॥૩૨-૨૧॥

“શ્રીમાન શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજ તથા અનેક પૂ. આચાર્ય ભગવંતોને વિશે તિલકસમાન અને ઐશ્વર્યથી પૂર્ણ એવા પૂ.આ.ભ.શ્રી.વિ. સિંહસૂરિજી મહારાજથી અલંકૃત એવા ઘણા ગુણવાળા તપાગચ્છમાં જેમનું નામ સૂર્ય કરતાં પણ અધિક તેજસ્વી(પ્રભાવવન્તું) છે, રોગને દૂર કરનારું છે, રમણીય છે અને સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે તેમ જ જેમનું એ નામ પોતાની ઈષ્ટ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવા માટે કામકુંભ કરતાં પણ અધિક શ્રેષ્ઠતાને પ્રાપ્ત કરે છે એવા, તેમ જ જેઓએ તેજસ્વી એવા જીતવિજયજી નામવાળા વિદ્વાન ઉપાધ્યાયજી મ.નું ગુરુબંધુત્વ પ્રાપ્ત કરીને ધર્મની સાધના કરી તે શ્રીનયવિજયજી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જયવંતા વર્તે છે.”- આ પ્રમાણે ઓગણીસ, વીસ અને એકવીસમા શ્લોકનો અર્થ છે. ॥૩૨-૧૯, ૨૦, ૨૧॥

* * *

પૂ. ગુરુદેવશ્રી નયવિજયજી ઉપાધ્યાયજીમહારાજે કરેલા ઉપકારનું સ્મરણ કરાય છે-

उद्यतैरहमपि प्रसद्य तैस्तर्कतन्त्रमधिकाशि पाठितः ।

एष तेषु धुरि लेख्यतां ययौ, सदगुणस्तु जगतां सतामपि ॥૩૨-૨૨॥

“પ્રયત્નશીલ એવા તેઓશ્રીએ મારી ઉપર કૃપા કરીને મને કાશીમાં તર્કશાસ્ત્રનું અધ્યયન કરાવ્યું. તેઓશ્રીનો આ સદ્ગુણ, જગતમાં પ્રસિદ્ધ એવા સજ્જનોમાં પણ ગણનાપાત્ર મુખ્ય થયો હતો.”-આ પ્રમાણે બાવીસમા શ્લોકનો અર્થ છે. કહેવાનો આશય એ છે કે એ વખતના કાળમાં વિહાર ખૂબ જ અગવડભર્યા હતા. એવા કપરા સમયમાં ગુજરાત-અમદાવાદથી કાશી જઈને પૂ. ઉપાધ્યાયજી મ.ને તેઓશ્રીના પરમતારક પૂ. ગુરુદેવશ્રીએ ત્યાંના પંડિતો પાસે ન્યાયશાસ્ત્રનું અધ્યયન કરાવ્યું હતું. પોતાના પૂ. ગુરુદેવશ્રીના આ ગુણની પ્રશંસા સર્વત્ર થયેલી. આ વાતનું અનુસ્મરણ કરીને આ શ્લોકથી ગ્રંથકારશ્રીએ પોતાના પૂ. ગુરુદેવશ્રીના ઉપકારનું વર્ણન કર્યું છે; જેથી કૃતજ્ઞતા, સમર્પણભાવ અને ગુરુભક્તિ વગેરે ગ્રંથકારશ્રીમાં પ્રતીત થાય છે. ॥૩૨-૨૨॥

* * *

પોતાના પૂ. ગુરુભગવંતનું જ માહાત્મ્ય વર્ણવાય છે-

येषु येषु तदनुस्मृति भवेत्, तेषु धावति च दर्शनेषु धीः ।

यत्र यत्र मरुदेति लभ्यते, तत्र तत्र खलु पुष्पसौरभम् ॥૩૨-૨૩॥

“જે જે દર્શનોમાં મને તે પૂ. ગુરુદેવશ્રીનું અનુસ્મરણ

થાય છે, તે તે દર્શનોમાં મારી બુદ્ધિ દોડે છે. કારણ કે ખરેખર જ જ્યાં જ્યાં પવન જાય છે, ત્યાં ત્યાં પુષ્પની સુગંધ પ્રાપ્ત થાય છે.”-આ પ્રમાણે તેવીસમા શ્લોકનો અર્થ છે. એનો આશય સમજી શકાય છે. ગુરુકૃપાનું અદ્ભુત સામર્થ્ય અહીં વર્ણવ્યું છે. છ દર્શનના તે તે આકર ગ્રંથો અત્યંત ગહન હોવાથી તેના પરમાર્થને પામવાનું સરળ નથી, જે ગુરુકૃપાથી ખૂબ જ સરળ બનતું હોય છે. ગ્રંથકારપરમર્ષિએ પોતાના વાસ્તવિક અનુભવનું અહીં વર્ણન કર્યું છે. ઓછાવધતા પ્રમાણમાં એવો અનુભવ આપણને પણ કોઈ વાર થતો હોય છે. પરંતુ એ ક્ષણવાર માટે હોવાથી તેની છાયા આપણા જીવનમાં પડતી નથી. અહીં તો ગ્રંથકારશ્રીની જ્ઞાનોપાસનામય સાધનામાં એ અનુભવ પળે પળે થાય એમાં આશ્ચર્ય નથી. ॥૩૨-૨૩॥

* * *

પૂ. ગુરુદેવશ્રીના અનુસ્મરણના ફળવિશેષને જણાવાય છે-

તદગુણૈર્મુકુલિતં રવેઃ કરૈઃ, શાસ્ત્રપદ્મમિહ મન્મનોહદાત્ ।

ઉલ્લસન્નયપરાગસન્નતં, સેવ્યતે સુજનષદ્પદવ્રજૈઃ ॥૩૨-૨૪॥

“અત્યાર સુધી બિડાયેલું શાસ્ત્રક્રમણ; મારા મન-સ્વરૂપ સરોવરમાંથી, પૂ. ગુરુદેવશ્રીના ગુણો સ્વરૂપ

સૂર્યકિરણો વડે વિકાસ પામે છે. તે નયસ્વરૂપ પરાગથી યુક્ત એવું શાસ્ત્રક્રમણ સજ્જનસ્વરૂપ ભમરાઓના સમુદાયો વડે સેવાય છે.”-આ પ્રમાણે ચોવીસમા શ્લોકનો અર્થ છે. તાત્પર્ય એ છે કે-ગ્રંથકારપરમર્ષિના મનસ્વરૂપ સરોવરમાં અત્યાર સુધી દીક્ષાના પૂર્વકાળમાં શાસ્ત્રસ્વરૂપ ક્રમણ બિડાયેલું હતું. પરંતુ ત્યાર પછી પોતાના ભવનિસ્તારક એવા પૂ. ગુરુદેવશ્રીના નામસ્મરણાદિસ્વરૂપ ગુણરૂપી સૂર્ય-કિરણો વડે એ શાસ્ત્રક્રમણ ખીલવા માંડ્યું. ખીલેલા એ ક્રમણમાં સજ્જનનોની નીતિ સ્વરૂપ પરાગ છે. એવા પરાગથી યુક્ત એવા ક્રમણને સજ્જનનોસ્વરૂપ ભમરાઓના સમુદાયો સેવે છે. આના મૂળમાં પૂ. ગુરુદેવશ્રીનું નામસ્મરણ કાર્યરત છે-એ સમજી શકાય છે. ॥૩૨-૨૪॥

* * *

આવા પરમોપકારી પૂ. ગુરુદેવશ્રીના ઉપકારોનું ઋણ વાળી શકાય એવું નથી : એ જણાવાય છે-

નિર્ગુણો बहुगुणै विराजितांस्तान् गुरुनुपकरोमि कैर्गुणैः ।

वारिदस्य ददतो हि जीवनं, किं ददातु बत चातकार्मकः ॥૩૨-૨૫॥

“બહુગુણોથી શોભતા એવા પૂ. ગુરુભગવંતને, નિર્ગુણ એવો હું કયા ગુણોથી ઉપકૃત કરું ? કારણ કે પોતાને જીવન આપનાર મેઘને, બિચારું ચાતક બાલ શું

આપી શકે ?”-આ પચીસમા શ્લોકનો અક્ષરાર્થ છે. અહીં ગ્રંથકારશ્રીએ પૂ. ગુરુદેવશ્રીના અનંત ઉપકારનું વર્ણન કર્યું છે. ઘણા ગુણોથી અલંકૃત એવા પૂ. ગુરુદેવશ્રીએ જે ઉપકાર કર્યા છે તેની કોઈ સીમા નથી. એના ઋણને અંશતઃ પણ ચૂકવવાનું સામર્થ્ય પોતામાં નથી : એ પ્રમાણે પૂ. ઉપાધ્યાયજી મ. ફરમાવે છે. સંયમજીવનનું પ્રદાન કરનારા પૂ. ગુરુભગવંત મેઘજેવા છે અને પોતે સર્વથા ગુણહીન ચાતકના બાલ જેવા છે-આ પ્રમાણે જણાવીને ગ્રંથકારશ્રીએ પૂ. ગુરુદેવશ્રીની પ્રત્યેનો પોતાનો ભક્તિભાવ સૂચવ્યો છે. સમર્થ શાસ્ત્રકારપરમર્ષિની એ વાત સમજી શકીએ તો ગુરુભક્તિના ફળને પ્રાપ્ત કરી શકીએ. અન્યથા જેમ ચાલે છે તેમ ચાલ્યા જ કરશે. ॥૩૨-૨૫॥

* * *

આમ છતાં પૂ. ગુરુભગવંતશ્રીના યશના વિસ્તારથી પોતાના ચિત્તમાં આનંદ થાય છે : તે જણાવાય છે-

પ્રસ્તુતશ્રમસમર્થિતૈર્નયૈર્યોગ્યદાનફલિતૈસ્તુ તદ્દશઃ ।

યત્પ્રસર્પતિ સતામનુગ્રહાદેતદેવ મમ ચેતસો મુદે ॥૩૨-૨૬॥

“આરંભેલા આ શાસ્ત્રની રચનાના શ્રમ(પ્રયત્ન)થી જેનું સમર્થન કરાયું છે એવા, યોગ્યને આપવાથી ફળેલા નયો વડે પૂ. ગુરુદેવશ્રીનો જે યશ સજ્જનોના અનુગ્રહથી

ચારે દિશામાં ફેલાય છે : એટલી જ વાત મારા ચિત્તના આનંદ માટે છે.”-આ પ્રમાણે છવ્વીસમા શ્લોકનો અર્થ છે. કહેવાનો આશય એ છે કે આ પૂર્વે નિર્ગુણો... ઈત્યાદિ શ્લોકથી ગ્રંથકારશ્રીએ પૂ. ગુરુદેવશ્રીના ઉપકારોના બદલામાં તેઓશ્રીને આપી શકાય એવી એક પણ વસ્તુ પોતાની પાસે નથી-એમ જણાવીને ખેદ વ્યક્ત કર્યો હતો. પરંતુ આવી સ્થિતિમાં પણ એક આનંદની જે વાત છે તે આ શ્લોકથી જણાવી છે.

પૂ. ગુરુદેવશ્રીના એકમાત્ર અનુગ્રહથી કરાયેલી ગ્રંથરચનાના પરિશ્રમથી નયોનું સમર્થન થાય છે. એવા ગ્રંથોના યોગ્ય જીવોને કરાવાતાં અધ્યયનાદિથી સફળ બનેલા નયોથી પૂ. ગુરુદેવશ્રીનો યશ, ચારે દિશામાં સજ્જનોના અનુગ્રહથી ફેલાય છે-તે મારા ચિત્તના આનંદ માટે થાય છે. કારણ કે આ રીતે પણ અંતે તો પૂ. ગુરુદેવશ્રીના યશનો જ સર્વત્ર ફેલાવો થાય છે. સજ્જનો ‘પૂ.ઉપા.શ્રી નયવિજયજી મહારાજના શિષ્ય પૂ.ઉપા.શ્રી યશોવિ. મહારાજે આ ગ્રંથની રચના કરી છે.’-આ પ્રમાણે કહીને મારા પૂ. ગુરુદેવશ્રીના જ યશને વિસ્તારે છે-એમ ગ્રંથકારશ્રી આ શ્લોકથી ફરમાવે છે. ॥૩૨-૨૬॥

* * *

આ રીતે પોતાના પૂ. ગુરુદેવશ્રીની આટલી સ્તવના કરવાનું શું પ્રયોજન છે ? જગતમાં બીજા પણ અનેક સજ્જનો તો છે જ ને ?-આ શંકાનું સમાધાન કરાય છે-

आसते जगति सज्जनाः शतं, तैरुपैमि नु समं कमञ्जसा ।

किं न सन्ति गिरयः परःशता, मेरुरेव तु विभर्तु मेदिनीम् ॥३१-१७॥

“આ જગતમાં સજ્જનો તો સેંકડો છે. પરંતુ મારા તે પરમકૃપાળુ ગુરુદેવશ્રી સાથે સહસા કયા સજ્જનને સરખાવું ? શું સેંકડો પર્વતો આ પૃથ્વી ઉપર નથી ? છતાં પૃથ્વીને તો મેરુપર્વત જ ધારણ કરે ને ?”-આ પ્રમાણે સત્તાવીશમા શ્લોકનો શબ્દાર્થ છે. એનો આશય સ્પષ્ટ છે કે આ જગતમાં સેંકડો-હજારો સજ્જનો છે. પરંતુ જ્યારે નિરંતર પોતાની પાસે જ પરમોપકારનિરત એવા પરમતારક ગુરુદેવશ્રી હોય તો બીજાની પાસે જવાનો કે તેઓનો વિચાર કરવાનો પ્રસંગ જ ક્યાં આવે છે ?... ઈત્યાદિ સમજી શકાય છે. પોતાની પાસે જ ઔષધિ હોય તો પર્વત ઉપર કોણ જાય ? ॥૩૨-૨૭॥

* * *

ગ્રંથકારશ્રી પોતાનું ગ્રંથકર્તૃત્વ જણાવે છે-

तत्पदाम्बुरुहषट्पदः स च, ग्रंथमेनमपि मुग्धधी व्यधाम् ।

यस्य भाग्यनिलयोऽजनि श्रियां, सद्यः पद्मविजयः सहोदरः ॥३२-२८॥

“તે શ્રી નયવિજયજી ઉપાધ્યાયજી મહારાજના ચરણારવિંદમાં ભમરાસમાન એવા તે મુગ્ધબુદ્ધિવાળા યશોવિજયે આ ગ્રંથ બનાવ્યો છે; કે જેના (મારા) ભાગ્યના નિધાન અને લક્ષ્મીના આશ્રય એવા પદ્મવિજય સગા ભાઈ થયા હતા.”-આ પ્રમાણે અઠ્ઠાવીસમા શ્લોકનો અર્થ છે. એનો આશય સ્પષ્ટ છે.

પૂ. ઉપાધ્યાય શ્રી નયવિજયજી મહારાજના શિષ્ય મહામહોપાધ્યાયજી મહારાજએ આ ગ્રંથની રચના કરી છે. તેઓશ્રીના સંસારીપણાના સગા ભાઈ પૂ. પદ્મવિજયજી મહારાજ હતા. પૂ. ગુરુદેવશ્રીની અગાધ કૃપાથી આ ગ્રંથની રચના કરી છે :-એમ જણાવતાં ગ્રંથકારશ્રીએ પોતાને મુગ્ધમતિ તરીકે વર્ણવ્યા છે. એનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે આ ગ્રંથરચનામાં પોતાની બુદ્ધિ-પ્રતિભા કરતાં પણ ગુરુકૃપાનું સામર્થ્ય અચિન્ત્ય છે. આ ગ્રંથની રચના એ વિના શક્ય જ ન બનત. ॥૩૨-૨૮॥

* * *

ગ્રંથની રચનાની સફળતા જણાવાય છે-

મત્ત एव मृदुबुद्धयश्च ये, तेष्बतोऽप्युपकृतिश्च भाविनी ।

किं च बालवचनानुभाषणानुस्मृतिः परमबोधशालिनाम् ॥૩૨-૨૯॥

“મારા કરતાં પણ જેઓ અલ્પબુદ્ધિવાળા છે, તેઓને

વિશે જ આ ગ્રંથની રચનાથી ઉપકાર થવાનો છે. તેમ જ પરમબોધવાળા જીવોને બાળકના વચનને બોલવાનું સ્મરણ કરાવનાર આ ગ્રંથ બનશે.”-આ પ્રમાણે ઓગણત્રીસમા શ્લોકનો સામાન્ય અર્થ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ગ્રંથકારશ્રી કરતાં જેમની બુદ્ધિ મૂઢુ-કોમળ છે તેમના માટે આ ગ્રંથ અત્યંત ઉપકારક નીવડશે. પરંતુ તેઓશ્રી કરતાં જેમનો બોધ ઉત્કૃષ્ટ છે; તેમના માટે આ ગ્રંથ કોઈ પણ ઉપકાર ન કરે તોપણ તેમના માટે એ આનંદનું કારણ બની રહેશે. કારણ કે એ મહાબુદ્ધિવાળા પ્રાજ્ઞ પુરુષોની અપેક્ષાએ ગ્રંથકારશ્રી પોતાને બાળક માને છે. બાળકનાં વચનોને સાંભળવાથી તેમના વડીલજનો જેમ આનંદ પામે છે, તેમ ગ્રંથકારશ્રીના આ ગ્રંથના અધ્યાપનાદિથી પ્રાજ્ઞ મહાત્માઓને બાળકોનાં વચનોની સ્મૃતિ થવાથી આનંદ જ થવાનો છે. તેથી આ ગ્રંથની રચના સફળ છે...એ સ્પષ્ટ છે. ॥૩૨-૨૯॥

* * *

આ ગ્રંથની રચનામાં કેટલાક શ્લોકો પૂર્વ મહાત્માઓએ રચેલા હતા તે છે, કેટલાક શ્લોકોમાં થોડો ફેરફાર કરી એવાને એવા જ છે તો આમાં નવું શું કર્યું છે ?-આ શંકાનું સમાધાન કરાય છે-

अत्र पद्यमपि पाङ्क्तिकं क्वचिद्, वर्तते च परिवर्तितं क्वचित् ।

स्वान्ययोः स्मरणमात्रमुद्दिशंस्तत्र नैष तु जनोऽपराध्यति ॥३२-३०॥

“આ ગ્રંથમાં જોકે કેટલાક શ્લોકો પૂર્વકાળના મહાત્માઓની પંક્તિને અક્ષરશઃ અનુસરનારા છે અને કેટલાક શ્લોકોમાં થોડો ફેરફાર કર્યો છે. પરંતુ એ વખતે મારો (ગ્રંથકૃદનો) ઉદ્દેશ એ હતો કે તે તે સ્થળોનું પોતાને અને બીજાને સ્મરણ કરાવવું. તેથી તેમ કરતાં આ માણસ (ગ્રંથકારશ્રી) કોઈ અપરાધ કરતો નથી.” આ પ્રમાણે ત્રીસમા શ્લોકનો અર્થ સ્પષ્ટ છે. એનો આશય સમજી શકાય છે કે ઉપર જણાવ્યા મુજબ આ ગ્રંથમાં અક્ષરશઃ કે થોડા ફેરફાર સાથે જે જે શ્લોકોનું અવતરણ કરાયું છે, તે તે શ્લોકોથી તે તે ગ્રંથનું સ્વપરને અનુસ્મરણ થાય-એ સ્પષ્ટ છે અને તેથી એ ઉદ્દેશથી કરાયેલા અવતરણમાં કોઈ જ દોષ નથી. ॥૩૨-૩૦॥

* * *

આવા ગ્રંથનું અધ્યયન કે અધ્યાપન કઈ રીતે થશે, તે જણાવાય છે-

ख्यातिमेष्यति परामयं पुनः, सजनैरनुगृहीत एव च ।

किं न शङ्कशिरोनिवासतो, निम्नगा सुविदिता सुरापगा ॥३२-३१॥

“સજ્જનો દ્વારા અનુગ્રહને પાત્ર બનેલો જ આ ગ્રંથ

***** (૩૨) *****

શ્રેષ્ઠ કોટિની ખ્યાતિને પ્રાપ્ત કરશે. શું શંકરના મસ્તકે રહેવાથી નીચે જવાના સ્વભાવવાળી પણ ગંગાનદી સુરનદી તરીકે પ્રસિદ્ધ નથી થઈ ?''-આ પ્રમાણે એકત્રીસમા શ્લોકોનો અર્થ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે સામાન્ય રીતે આવા ગ્રંથોનું અધ્યયન કટસાધ્ય હોવાથી ખાસ કોઈ કરતું નથી. પરંતુ સજ્જનો આવા ગ્રંથને ભણાવવા દ્વારા પોતાના અનુગ્રહને પાત્ર બનાવે તો જ આ ગ્રંથ પરમખ્યાતિને પ્રાપ્ત કરશે. અન્યથા આ ગ્રંથ કોઈ પણ રીતે ખ્યાતિને પ્રાપ્ત કરી શકશે નહિ. મહાપુરુષો અનુગ્રહ કરે તો નાની પણ વસ્તુ આદરપાત્ર બનતી હોય છે. તેથી જ નીચે ગમન કરનારી એવી ગંગાનદી શંકરના અનુગ્રહથી 'સુરનદી' (દેવતાઈ નદી) તરીકે પ્રસિદ્ધિને પામી છે. સજ્જનોનો અનુગ્રહ કરવાનો જ સ્વભાવ હોય છે તેથી તેઓ દ્વારા આ ગ્રંથ પ્રચારમાં આવશે જ... ઈત્યાદિ તાત્પર્ય સ્પષ્ટ છે. ॥૩૨-૩૧॥

* * *

સમસ્ત પ્રકરણાર્થનો ઉપસંહાર (સમાપન) કરાય છે-

યત્ર સ્યાદ્વાદવિદ્યા પરમતતિમિરધ્વાન્તસૂચીશુધારા,

નિસ્તારાજન્મસિન્ધોઃ શિવપદપદવીં પ્રાણિનો યાન્તિ યસ્માત્ ।

અસ્માકં કિં ચ યસ્માદ્ ભવતિ શમરસૈ નિત્યમાકળ્ઠતૃપ્તિ-

જૈનેન્દ્રં શાસનં તદ્વિલસતિ પરમાનન્દકન્દામ્બુવાહઃ ॥૩૨-૩૨॥

“જેમાં બીજા દર્શનોના અજ્ઞાનસ્વરૂપ અંધકારનો વિનાશ કરવા માટે સૂર્યનાં કિરણોની ધારા જેવી સ્પાદવાદ-વિદ્યા છે, જેનાથી ભવસાગરનો નિસ્તાર પામીને જીવો મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરે છે તેમ જ જેનાથી અમને શમરસથી સદાને માટે આકંઠ તૃપ્તિ થાય છે, તે આ પરમાનંદસ્વરૂપ કંદના વિકાસ માટે મેઘજેવું શ્રી જિનેશ્વરદેવોનું શાસન જયવંતું વર્તે છે.”-આ પ્રમાણે બત્રીસમા શ્લોકનો અર્થ છે, જેનો આશય અત્યંત સ્પષ્ટ છે. એને અનુરૂપ અજ્ઞાનને દૂર કરી સંસારસાગરનો પાર પામવા દ્વારા પરમાનંદપદને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્નશીલ બની રહીએ એ જ એક શુભાભિલાષા સાથે આ પરિશીલન પૂર્ણ કરાય છે. સજ્જનોના ગુણોનું વર્ણન જેમાં છે એવી આ છેક્ષી બત્રીસી છે. ગ્રંથના અવિચ્છેદના કારણભૂત મંગળ સ્વરૂપ આ બત્રીસી સ્પષ્ટ છે. તેથી આ બત્રીસીની ટીકા ગ્રંથકારશ્રીએ કરી નથી. ॥૩૨-૩૨॥

॥ ઇતિ શ્રીદ્વાત્રિંશદ્વાત્રિંશિકાયાં સજ્જનસ્તુતિદ્વાત્રિંશિકા ॥

અનલ્પાનતિવિસ્તારમનલ્પાનતિમેધસામ્ ।

વ્યાખ્યાતમુપકારાય ચન્દ્રગુપ્તેન ધીમતા ॥

શ્રીગ્રંથકારપરમહિંસીતિ

પ્રતાપાર્કે યેષાં સ્ફુરતિ વિહિતાવસ્થામનઃ-
 સરોજપ્રોલ્લાસે ભવતિ કુમતઃ સત્ત્વિદ્યુતઃ
 વિરેજુઃ સૂરીન્દ્રાસ્ત ઇહ જયિનો હીરવિજયો
 દયાવલ્લીવૃદ્ધૌ જલદજલધારાયિતગિરઃ ॥૧૧॥

જે હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજના પ્રતાપ સ્વરૂપ સૂર્યથી
 અકબર બાદશાહના મન સ્વરૂપ કમળનો વિકાસ થયો
 હતો, તે શ્રી હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજનો પ્રતાપસ્વરૂપ સૂર્ય
 સ્ફુરતો હોય ત્યારે એકાંત કદાગ્રહની માન્યતા સ્વરૂપ
 અંધકારનો વિલય થાય છે. તેઓશ્રીની વાણી, દયાસ્વરૂપ
 વેલડીને વધારવા માટે મેઘના જળની ધારા જેવી હતી. આ
 જગતમાં વિજયને પ્રાપ્ત કરનારા એવા તેઓશ્રી આ શ્રી
 જિનશાસનમાં શોભતા હતા. ॥૧૧॥

* * *

પ્રમોદં યેષાં સદ્ગુણગણભૃતાં બિભ્રતિ યશઃ-
 સુધાં પાયં પાયં કિમિહ નિરપાયં ન વિબુધાઃ ।
 અમીષાં ષટ્કોદધિમથનમન્યાનમતયઃ
 સુશિષ્યોપાધ્યાયા બભુરિહ હિ કલ્યાણવિજયાઃ ॥૧૨॥

જે સદ્ગુણોના સમુદાયને ધારણ કરતા હતા તે

પૂ.આ.ભ.શ્રી.વિ. હીર સૂ. મહારાજની યશઃસુધા-
 (અમૃત)નું પાન કરી-કરીને પંડિતોએ નિરવધ આનંદને શું
 ધારણ કર્યો ન હતો ? (અર્થાદ્ કર્યો હતો.) તે આ
 જગદ્ગુરુ શ્રી હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજના સુશિષ્ય શ્રી
 કલ્યાણવિજયજી ઉપાધ્યાય થયા હતા, જેઓશ્રીની મતિ
 ષડ્દર્શનસ્વરૂપ સમુદ્રનું મથન કરવા માટે રવૈયા જેવી હતી.
 ॥૨॥

* * *

ચમત્કારં દત્તે ત્રિભુવનજનાનામપિ હૃદિ
 સ્થિતિર્હૈમી યસ્મિન્નધિકપદસિદ્ધિપ્રણયિની ।
 સુશિષ્યાસ્તે તેષાં વ્રજધિકવિદ્યાર્જિતયશઃ-
 પ્રશસ્તશ્રીભાજઃ પ્રવરવિબુધા લાભવિજયાઃ ॥૩॥

જેઓશ્રીમાં શ્રી સિદ્ધહેમવ્યાકરણની સ્પષ્ટ પ્રતિભા
 એવી હતી કે જે અધિક પદ(ઉન્નત ઉચ્ચ સ્થાન)ની સિદ્ધિમાં
 જ પ્રેમને ધારણ કરનારી હતી તેથી તે ત્રણે જગતના
 લોકોના ચિત્તમાં ચમત્કારને કરનારી હતી, તેમ જ જેઓશ્રી
 અધિક શાસ્ત્રજ્ઞાનથી પ્રાપ્ત કરેલા યશ સ્વરૂપ પ્રશસ્ત લક્ષ્મીના
 આશ્રય હતા એવા તે શ્રી લાભવિજયજી ઉપાધ્યાયજી
 મહારાજ; શ્રીમદ્ કલ્યાણવિજયજી મહારાજના સુશિષ્ય

થયા હતા. ॥૩॥

* * *

યદીયા દૃગ્લીલામ્યુદયજનની માદૃશિ જને
જડસ્થાનેઽપ્યર્કઘૃતિરિવ જવાત્ પક્કજવને ।
સ્તુમસ્તચ્છિષ્યાણાં બલમવિકલં જીતવિજયા-
-ભિધાનાં વિજ્ઞાનાં કનકનિકષસ્નિગ્ધવપુષામ્ ॥૪॥

જેમ સૂર્યની કાંતિ કમળના વનમાં ખૂબ જ શીઘ્ર
કમળોનો વિકાસ કરે છે તેમ જેઓશ્રીની દૃષ્ટિલીલા મારા
જેવા જડ માણસમાં પણ અભ્યુદયને ઉત્પન્ન કરે છે તે, શ્રી
લાભવિ. ઉપાધ્યાયજી મ.ના શિષ્ય ઉપાધ્યાયજી શ્રી
જીતવિજયજી મહારાજ થયા હતા. તેઓશ્રીનું શરીર,
સુવર્ણની પરીક્ષા માટેના કસોટીના પાષાણ જેવી સ્નિગ્ધ
કાંતિવાળું હતું. વિદ્વાન એવા તેઓશ્રીના પરિપૂર્ણ બળની
અમે સ્તવના કરીએ છીએ. ॥૪॥

* * *

પ્રકાશાર્થં પૃથ્વ્યાસ્તરણિરુદયાત્રેરિહ યથા
યથા વા પાથોભૃત્સકલજગદર્થં જલનિધેઃ ।
તથા વાણારસ્યાઃ સવિધમભજન્ યે મમ કૃતે
સતીર્થ્યાસ્તે તેષાં નયવિજયવિજ્ઞા વિજયિનઃ ॥૫॥

તે પૂ.ઉપા.શ્રી જીતવિ. મહારાજના ગુરુભાઈ,
 પંડિતવર્ય ઉપાધ્યાયજી શ્રી નયવિજયજી મહારાજ હતા.
 પૃથ્વી ઉપર પ્રકાશ માટે સૂર્ય જેમ ઉદયાચલ પર્વત સમીપે
 જાય છે તેમ જ સકળ વિશ્વને પાણી માટે (ઉપકારાર્થે)
 વાદળ જેમ સમુદ્ર સમીપે જાય છે, તેમ મારા(અભ્યાસ)
 માટે જે પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાશી ગયા હતા, તે પૂ.ઉપા. શ્રી
 નયવિજયજી મહારાજ જયવંતા વર્તે છે... ॥૫॥

* * *

યશોવિજયનામ્ના તત્ત્વરણામ્બોજસેવિના ।
 દ્વાત્રિંશિકાનાં વિવૃત્તિશ્ચક્રે તત્ત્વાર્થદીપિકા ॥૬॥

તે પૂજ્યગુરુદેવ શ્રી નયવિજયજી મહારાજના
 ચરણારવિંદની સેવા કરનારા યશોવિજયજી નામના શિષ્યે
 દ્વાત્રિંશિકા મૂળ ગ્રંથ ઉપર 'તત્ત્વાર્થદીપિકા' નામની ટીકા
 કરી છે. ॥૬॥

* * *

મહાર્થે વ્યર્થત્વં ક્વચન સુકુમારે ચ રચને
 બુધત્વં સર્વત્રાપ્યહહ મહતાં કુવ્યસનિતામ્ ।
 નિતાન્તં મૂર્ખાણાં સદસિ કરતાલૈઃ કલયતાં
 ખલનાં સાદગુણ્યે ક્વચિદપિ ન દૃષ્ટિ નિવિશતે ॥૭॥

મહાત્માઓની શાસ્ત્રરચનામાં ક્વચિદ્ મહાન ગંભીર અર્થનું નિરૂપણ કરાયું હોય ત્યાં નિરર્થકતાને જોતા હોય છે અને ક્વચિદ્ ગ્રંથની સરળ રચના હોય ત્યારે 'શું પાડિત્ય છે ?'-આ પ્રમાણે સર્વત્ર ઊંધું જોવાની જેમને કુટેવ છે અને અત્યંત મૂર્ખ લોકોની સભામાં તાળી પાડવાનું જ જેઓ કામ કરનારા છે એવા ખલ(દુર્જન) પુરુષોની દટ્ટિ ક્યારે પણ સદ્ગુણોને વિશે જતી નથી. ॥૭૭॥

* * *

अपि न्यूनं दत्वाभ्यधिकमपि सम्मील्य सुनयै
 विंत्तव्य व्याख्येयं वितथमपि संगोप्य विधिना ।
 अपूर्वग्रंथार्थप्रथनपुरुषार्थाद् विलसतां
 सतां दृष्टिः सृष्टिः कविकृतिविभूषोदयविधौ ॥८॥

સજ્જનોનો સ્વભાવ દુર્જનોના સ્વભાવથી તદ્દન જ વિપરીત છે. ગ્રંથની રચનામાં કોઈ સ્થાને ન્યૂનતા રહી હોય તોપણ ત્યાં અધિક પણ પોતાની મેળે મેળવીને સુનયોથી ગ્રંથાર્થને વિસ્તારથી જણાવીને તેમ જ કોઈ વાર ખોટું પણ હોય ત્યારે વિધિપૂર્વક તેને ઢાંકીને અપૂર્વ એવા ગ્રંથાર્થનો વિસ્તાર કરવાના પુરુષાર્થથી શોભતા એવા સજ્જનોની દટ્ટિ ખરેખર જ કવિઓની કૃતિઓની વિભૂષાના ઉદય

માટે સૃષ્ટિસમાન છે. ॥૮॥

* * *

અધીત્ય સુગુરોરેનાં, સુદૃઢં ભાવયન્તિ યે ।

તે લભન્તે શ્રુતાર્થજ્ઞાઃ, પરમાનન્દસમ્પદમ્ ॥૯॥

સુગુરુભગવંતની પાસે જે લોકો આ દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાત્રિંશિકાની ટીકાનું અધ્યયન કરી દૃઢતાપૂર્વક તેનું પરિભાવન કરે છે, તેઓ શ્રુતાર્થના જ્ઞાતા બની પરમાનંદ-સંપદાને પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૯॥

* * *

પ્રત્યક્ષરં સસૂત્રાયા, અસ્યા માનમનુષ્ટુભામ્ ।

શતાનિ ચ સહસ્રાણિ, પચ્ચ પચ્ચાશદેવ ચ ॥૧૦॥

પાંચ હજાર અને પાંચસો પચાસ (૫૫૫૦) જેટલા અનુદુલ્ભ હંદના શ્લોકો જેટલું; આ મૂળ સાથે ટીકાનું દરેક અક્ષરની ગણનાએ પ્રમાણ છે. ॥૧૦॥

આ પ્રમાણે મહામહોપાધ્યાય ન્યાયવિશારદ ન્યાયાચાર્ય

શ્રીમદ્વ્યશોવિજયજી ગણિવર્થવિરચિત

‘દ્વાત્રિંશદ્ દ્વાત્રિંશિકા’ પ્રકરણ પૂર્ણ થયું.

